

สำนวนไทยไม่ว่าจะเป็นสำนวนทั่วไป สุภาษิตหรือคำพังเพย ล้วนแล้วแต่มีความไพเราะอยู่ในตัว ถ้อยคำที่นำมาร้อยเรียงเข้าด้วยกันเป็นสำนวนนั้น มักใช้คำที่คล้องจองกัน ฟังดูเหมือนกับบทร้อยกรองหรือบทเพลงซึ่งสำนวนนั้น นับรวมถึงสุภาษิตและคำพังเพยด้วย แต่จะเหมือนหรือต่างกันอย่างไร ผู้เขียนจะได้อธิบายและยกตัวอย่างต่อไปนี้

สำนวน คือคำพูดที่นำมาใช้เพื่อให้ความหมายเฉพาะถึงการณอย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นคำกล่าวที่คมคาย กะทัดรัด งดงามและฟังดูไพเราะจับใจ รวมเนื้อ ความของเรื่องยาวๆให้สั้นลง เป็นคำกล่าวที่ใช้ถ้อยคำเพียงเล็กน้อย แต่กินความหมายมากและลึกซึ้ง ทำให้เกิดความไพเราะทางภาษาในการพูด การแต่งหนังสือ หรือการประพันธ์ต่างๆเป็นความที่เรียบเรียงขึ้นในเชิงอุปมาอุปมัยโดยมีนัยแฝงเร้นซ่อนอยู่อย่างลึกซึ้ง แฝงคยา เพื่อให้ผู้รับได้ไปตีความ ทำความเข้าใจด้วยตนเองอีกชั้น หนึ่ง ซึ่งอาจแตกต่างไปความหมายเดิมหรืออาจคล้ายคลึงกับความหมายเดิมก็ได้ สันนิษฐานว่า สำนวนนี้มีอยู่ในภาษาพูดก่อนที่จะมีภาษาเขียนเกิดขึ้น ในสมัยสุโขทัย โดยเมื่อพิจารณาจากข้อความในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงแล้ว ก็พบว่ามีสำนวนไทยปรากฏเป็นหลักฐานอยู่ เช่น ไพร่ฟ้าหน้าใส หมายถึงประชาชนอยู่เย็นเป็นสุข สำนวนเกิดจากประสบการณ์ของคนรุ่นก่อนๆ ซึ่งสังเกตเห็นความจริงจากสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน แล้วหยิบยกเอาเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนั้น มาพูดเปรียบให้เห็นถึงความจริงหรือการณที่เกิดขึ้น สังเกตเห็นว่า เวลาที่คนเราตะเบ็งเสียงมากขณะทีพูดนั้น เส้นเอ็นบริเวณลำคอจะโปนขึ้น นมาจนเห็นได้ชัด ดังนั้นเมื่อใครเถียงเพื่อจะเอาแพ้เอาชนะกันให้ได้โดยการตะเบ็งเสียงดังขึ้น ทุททีทุทพูดว่า “เถียงคอเป็นเอ็น” หรือคนสังเกตเห็นว่าต้นไม้ที่ขึ้นอยู่ริมตลิ่งเมื่อน้ำเซาะตลิ่งเข้ามาเรื่อยๆ วันหนึ่งต้นไม้นั้นก็โค่นลงสู่ลำแม่น้ำ และต้นไม้ที่อยู่ชิดตลิ่งเหล่านี้ โอกาสที่ฝนจะยอมีมากกว่าต้นไม้ที่อยู่ห่างจากตลิ่ง ก็นำมาเปรียบกับคนแก่ซึ่งมีโอกาสที่จะตายได้ง่ายกว่าคนหนุ่มว่า “เหมือนไม้ใกล้ฝั่ง” ตัวอย่างอื่นๆ เช่น

การกินการอยู่ใครไม่สู้พ่อ การพวยการถ่อพ่อไม่สู้ใคร

หมายถึงคนซื่อ ง่ายๆ เรื่องกินเรื่องนอนขอให้บอก แต่เรื่องสารงานไม่เอาไหน

ที่เท่าแวมดินตาย

หมายถึงที่ดินซึ่งมีอยู่เพียงเล็กน้อยไม่พอจะใช้ทำอะไรได้ ใช้ปลูกบ้านก็ไม่พอ ทำสวนทำไร่ก็ไม่พอ สำนวนนี้เป็นสำนวนเก่าที่ใช้กันมานาน โดยมีที่มาจากนิทานเรื่องศรีธนญชัย ในตอนที่ไปขอพระราชทานที่ดินเท่าแวมดินตายพระเจ้าแผ่นดินคิดว่าเป็นที่เพียงเล็กน้อย เขาไปก็ไม่เป็นไร แต่ศรีธนญชัยใช้กลอุบายผูกแวมแล้วไล่ตี แวมก็วิ่งหนีไปทั่ว กว่าแวมจะตบก็ได้ที่ดินมากมาย

เทกระจาด

มีความหมาย หมายถึงรดคว่ำ เป็นสำนวนที่มาจากประเพณีเทกระจาดหรือทิ้งทานของชาวจีน ที่จัดขึ้นทุกปี **กษมา**เป็นสำนวนหมายถึงรดคว่ำ เพราะรดโดยสารที่มีคนนั่งไปนั้น เหมือนกับกระจาดที่ใส่ของเอาไว้ เมื่อรดคว่ำก็เหมือนกับการยกกระจาดมาเท

เจ๊กปราศรัยเหมือนไทยดีกัน

เป็นสำนวนเปรียบเทียบถึงความแตกต่างทางเชื้อชาติและวัฒนธรรม โดยเปรียบเทียบการพูดคุยกันของเจ๊กหรือคนจีนที่เข้ามาอยู่ในเมืองไทย เวลาพูดคุยมักตะเบ็งเสียงดังแข่งกันเหมือนคนทะเลาะกันแม้จะอยู่ใกล้กันแต่เอื้อ อม ซึ่งมีสัญลักษณ์การพูดคุยกันของคนไทยสมัยนั้น เป็นอย่างมาก จึงเกิดสำนวนนี้ ขึ้น

คำพังเพย คือสำนวนที่กล่าวออกมาเพื่อให้เข้าใจความหมายโดยนัยว่าหมายถึงสิ่งใด เป็นถ้อยคำกลางๆเพื่อให้เข้าใจความหมายกันโดยทั่วไป คำพังเพยไม่ได้เป็นคำสอนหรือคำเตือน แต่ก็เป็นคำที่มีความหมายอยู่ตรงกลางระหว่างสำนวนและสุภาษิต บางคำก็มีลักษณะค่อนข้างจะเป็นสุภาษิตคือเป็นคำกึ่งคำสอนจึงอาจทำให้ไขว้เขวสับสนไปว่าเป็นสุภาษิตก็มี คำพังเพยนั้นเป็นคำที่ใช้แสดงความคิดเห็น หรือติชมก็ได้ ตัวอย่างคำพังเพย เช่น

เจอไม้งามเมื่อยามขวานบิน

หมายถึง ผู้ชายที่เจอผู้หญิงที่ตนถูกใจในวันที่สายเกินไป ไม่สามารถจะได้ผู้หญิงคนนั้น มาเป็นคู่ครอง อาจดูเหตุผลว่าแก่เกินไปหรือแต่งงานมีครอบครัวไปแล้ว เปรียบเหมือนกับคนที่ต้องการจะหาไม้ต้นงามๆสักต้น แต่กว่าจะเจอไม้เนี่ย งามที่ถูกใจ มีคุณค่า มีราคา ขวานที่ใช้ตัดต้นไม้ระหว่างทางมากมายนั้น กลับบิน ไม่สามารถใช้ตัดไม้ใดๆได้อีกแล้ว

ผ้าขี้ริ้วห่อทอง

หมายถึงคนที่ร่ำรวย มีทรัพย์สินเงินทองมากมาย แต่ทำตัวเป็นคนยากจนตืดดิน เช่น แต่งตัวมอซอ ใส่เสื้อผ้าเก่าๆขาดๆ อยู่บ้านหลังเล็กโกลโกลใส แต่จริงๆแล้วมีเงินทองมาก เปรียบกับทองซึ่งไม่ว่าจะถูกห่อหุ้มด้วยผ้าขี้ริ้วสลก แต่ทองก็ยังเป็นทองที่มีมูลค่า ซึ่งในปัจจุบันคนมักตัดสินกันที่รูปลักษณ์ภายนอกเป็นสำคัญ ทั้งที่คนบางคนก็แค่ทำตัวเป็นผ้าขี้ริ้วทองเท่านั้น

ผักชีโรยหน้า

หมายถึง การทำดีแต่ภายนอกแค่ผิวเผินให้คนอื่นเห็นว่าดี เป็นการเปรียบเทียบกับ การแต่งหน้าอาหารของไทย นิยมแต่งด้วยผักชี โดยการโรยด้านบนเพื่อให้ดูสวยงามและมีกลิ่นหอมดูน่ารับประทาน แต่ไม่ได้แต่งเพื่อให้มีรสชาติที่ดีขึ้น

หัวหยิกหน้ากร้อคอสั้นพันขาว

เป็นลักษณะของคนที่ไม่ได้ตามลักษณะของคนไทยแต่โบราณ ซึ่งคนที่มีลักษณะแบบนี้ไม่ได้คือคนที่หัวหยิกหย่องทั้งหัว ใบหน้ากลมเล็กหรือเรียกว่าหน้ากร้อและพันขาว ซึ่งถูกมองว่าน่าเกลียดในสมัยนั้น เพราะเกือบทุกคนเคี้ยวหมาก พันดำจึงเป็นลักษณะที่สวยงาม เหมือนเป็นแฟชั่น ซึ่งคำพังเพยนี้ คำนำมาใช้ในปัจจุบันไม่ได้แล้ว เนื่องจากคนไทยสมัยนี้ ไม่นิยมเคี้ยวหมากหรือไม่นิยมแฟชั่นพันดำ แต่นิยมพันขาวสวยดูสะอาดตาตามแบบตะวันตกมากกว่า

สุภาพ ในบรรดาสำนวนไทย นับได้ว่าคำสุภาพเป็นคำที่สำคัญที่สุด เพราะให้ข้อคิด และแฝงคติธรรมไว้มากมาย เป็นสำนวนที่มีลักษณะเป็นคำเตือน คำสอน หรือคำสั่งสอนในด้านความประพฤติ กิริยามารยาทและเรื่องทั่วไป เช่น

เกลียดตัวกินไข่เกลียดปลาไหลกินน้ำแกง

หมายถึง พฤติกรรมที่รังเกียจตัวบุคคลแต่ก็ปรารถนาจะได้ผลประโยชน์จากบุคคลนั้น เช่น รังเกียจที่เขาอ้วนอู่มะพ้อเหล่า แต่ก็ยังเอาเงินที่เขาให้ เอารถเอาบ้านจากเขา หรือเปรียบกับแม่ยายที่รังเกียจลูกเขยว่ายากจนแร้นแค้น แต่คู่ควรกับลูกสาวตน แต่ก็รักหลานที่เกิดมาจากชายคนนั้น และลูกสาวของตน

น้ำขุ่นไว้ใน น้ำใสไว้นอก

เป็นคำสอนของคนสมัยก่อนที่ให้เก็บความขุ่นเคืองโกรธแค้นไม่พอใจเอาไว้ในใจนิ่งๆ อย่าแสดงออกมาภายนอกให้คนอื่นเห็น ให้แสดงแต่สิ่งดีๆออกมาเท่านั้น

หนามแหลมไม่มีใครเสียม

หมายถึง คนที่มีปฏิภาณไหวพริบตามธรรมชาติโดยไม่ต้องมีใครสอนมักใช้เข้าคู่กับมะนาวกลมเกลี้ยง ไม่มีใครกลิ้งว่หนามแหลมไม่มีใครเสียม มะนาวกลมเกลี้ยงไม่มีใครกลิ้ง

นอนสูงให้นอนคว่ำ นอนต่ำให้นอนหงาย

เป็นคำสอนของคนโบราณที่ให้รอบคอบเวลาที่ต้องค้างอ้างแรมในป่า เพื่อจะได้ระวังตัวหรือหลบหลีก หนีภัยอันตรายได้ เพราะเมื่อนอนในที่สูง ถ้านอนคว่ำ อะไรผ่านไปผ่านมาข้างล่างก็สามารถมองเห็นได้หมด และเมื่อนอนในที่ต่ำ ถ้านอนหงาย อะไรผ่านไปผ่านมาข้างบนก็สามารถมองเห็นได้หมด แต่ถ้านอนต่ำแล้วนอนคว่ำหน้าลงกับพื้น ก็จะมองไม่เห็นอะไรและระวังภัยอะไรไม่ได้

การเกิดสำนวนที่เป็นสุภาพและคำพังเพยนี้ มีมูลเหตุมาจากการเกิดสำนวนดังกล่าวมาประกอบกับความตึงเครียดที่จะหาคำซึ่งมีความหมายที่เหมาะสมสำหรับยกเอามาอ้าง เพื่อเป็นการเปรียบเทียบให้เห็นถึงลักษณะที่แท้จริงของการกระทำที่เอ่ยถึงได้โดยไม่ต้องอธิบายให้ยืดเยื้อ แต่จะใช้วิธีเปรียบกับสำนวน หรือยกเอาเหตุการณ์ที่เป็นประสบการณ์ขึ้นมาพูดเพื่อเปรียบเทียบให้เห็นถึงลักษณะความเป็นไปของการกระทำนั้นๆ เพราะฉะนั้น การสังเกตว่าคำใดเป็นสำนวน เป็นคำพังเพยหรือคำสุภาพนั้น สามารถแยกได้จากความหมายของค่านั้นๆ หากเป็นคำในเชิงบอกกล่าวให้เห็นถึงความเป็นจริง คำนั้นๆมักเป็นสำนวน ส่วนคำพังเพยนั้นเป็นคำกล่าวพูดถึงเรื่องต่างๆไปแต่ก็อาจมีข้อยกเว้นก่อให้เกิดความสับสนกับคำสุภาพที่เป็นคำสั่งสอน ตกเตือนได้

บรรณานุกรม

อุทัย ไชยานนท์(2543). *สุขภาพดีไทย*. กรุงเทพมหานคร: น้ำฝน.

ศิวพรไพลิน อมรมนตรีกุล (2539). *สุขภาพดี คำพังเพย สำนวน ไหวहार*. กรุงเทพมหานคร: ปัญญาสยาม.

บุญสิริ สุวรรณเพ็ชร (2538). *อธิบายสำนวน สุภาษิตและคำพังเพยไทย*. กรุงเทพมหานคร เอส แอนด์ เค บุคส์.

ศิริวี พิบูลย์สวัสดิ์ และ กิตติยา อ่อนสำอางค์ (ม.ป.ป.)*สำนวนไวहार สุภาษิตและคำพังเพย* กรุงเทพมหานคร: ผดุงวิทย์.

นฤนาท พิพิธภักดิ์, ภาทิพย์ ศรีสุทธิ และ ฐาปวีส์ คงสุข(2545). *163 สำนวนไทยที่ใช้อยู่*. กรุงเทพมหานคร: มิตรภาพ.